תלמוד מהו? — סברא - עקרון ההיגיון

3. סברא – עקרון ההיגיון

עקרון ה"סברא" (הסברה, הדעה ההגיונית) מהווה הישג עצום של השיטה התלמודית לפתירת מקרים לא מוכרים על פי חוקי התורה. הסברא מעמידה את העיקרון, המובן מאליו לכאורה, אך בכל זאת בעל משקל: "סברא מכריע".

לעיתים עולות שאלות שכללי הפירוש אינם מסוגלים לענות עליהן: כלומר, כאשר אין בתורות תקדימים דומים. לדוגמה, ישנה הלכה ברורה: אם מאיימים על אדם שיירצח אלא אם כן הוא ירצח אדם מסוים אחר, אסור לו להציל את עצמו על ידי הריגת האחר. שואל התלמוד (מסכת פסחים, דף כ"ה:), "ושפיכות דמים גופיה מנלן (מניין לנו שאסור בנסיבות אלו)?" הכוונה היא – אמנם רצח הוא חטא, אך בשעת פיקוח נפש מותר בנסיבות אחרות לעבור על איסורי התורה. עונה התלמוד: "סברא הוא, כי ההוא דאתא קמיה דרבא (כמו ההוא שבא לפני רבא) ואמר לו: מרי דוראי אמר לי, 'זיל קטליה לפלניה, ואי לא קטלינא לך' (שליט עירי אמר לי, לך קטול את פלוני, ולוא אקטלך). אמר לו (רבא), 'ליקטלוך ולא תקטול. מאי חזית דדמא דידך סומק טפי? דילמא דמא דההוא גברא סומק טפי' (תיהרג ואל תהרוג. מה ראית שדמך אדום יותר? אולי דמו של אותו גבר אדום משלך)".

כלל זה, שאיננו מופיע בשום מקום במקרא, מיושם כאילו הוא כתוב בפירוש בתורה שבכתב. הוא מהווה יסוד לאחד משבעת הכללים שלפיהם נדרש פסוק בתורה, במטרה לגלות את כוונתו של נותן התורה בנושא ספציפי, אשר פירט במפורש בכתובים. דעה כזו, המבוססת על סברא, נחשבת כדעת התורה, וידועה כאילו היא כתובה במפורש בטקסט המקראי. למעשה היא מקובלת אף יותר; בתלמוד אנו מוצאים לא מעט פעמים את השאלה: למה לי (לצטט) קרא (כדי לקבוע הלכה)? הלא סברא הוא! (לדוגמה בבא קמא דף מ"ו:) או לעיתים השאלה: מניין ידעי? נענית בתשובה: אי בעית אימא (אם תרצה, אמור) קרא, אי בעת אימא סברא (לדוגמה סנהדרין דף ל'.). או: לא צריך קרא – סברא הוא (פסחים כ"א.) מה שנובע מן הסברא אינו צריך להופיע בתורה שבכתב, משום שהוא ידוע גם ללא המקרא, ולפיכך אינו זקוק להוראת המקרא. לכלולו בטקסט יהיה מיותר. הסברא מחייבת בדיוק כמו התורות שנגלו בהר סיני.

ואולם כל זה הוא תוצאה של אופי התורות עצמן. הסיבה היחידה שניתן ליישם את התורות היא שהן האמת. גם הסברא היא אמת, ולכן היא בעלת יישום. אך גם בשרשרת ההיגיון הזאת אנו ערים להפעלתו של רק אחד מכללי הפירוש של התלמוד – הקל־וחומר. ההבדל הוא שהקל־וחומר מסיק ממקרה פרטי אחד בתורות לגבי מקרה פרטי אחר; בעוד שכאן המסקנה מוסקת מן התורות ככלל אל הסברא בצורה הזאת:

התורות הן האמת

הסברא היא האמת

לכן הסברא היא מהתורות

המסקנה: הסברא אינה ישימה אם אינה זהה לתורות, כלומר אם קיימת סתירה בין השניים. האמת אינה זקוקה לתמיכה נוספת בתורות, אלא שסתירה בין סברא כלשהי לבין התורות מוכיחה שישנה טעות בסברא ההיא. התורות מהוות אמת אובייקטיבית; מאידך סברא, תוצאת ההיגיון, היא סובייקטיבית, ולכן נתונה לאפשרות שגיאה. התורות מהוות בדיקה שלילית של הסברא; דבר שנוגד את התורות לא יכול להיות האמת (רעיון זה של השוויון בין התורות והאמת, שממנו נגזרת ה"תקיפות המקראית" של הסברא, הנו הרעיון המרכזי בפילוסופיה של הרמב"ם. הרמב"ם אינו דן בהתאמה בין עקרונות האמונה והידע, כי אם בתובנה הבאה: כל ידע שחותר לאמת הוא תורה. במובן זה הוא מונה לדוגמה את מדע המתמטיקה בתור תורה. סברא היא תורה – רעיון תלמודי זה שולט בכל המערכת הפילוסופית של הרמב"ם).

בהעשירו באופן בלתי צפוי את התורה, לעקרון הסברא חשיבות עצומה בהיסטוריה של התפתחות התלמוד.